

Karel
Schwarzenberg
HERALDIKA

Karel Schwarzenberg HERALDIKA

Heraldika čili přehled její theorie
se zřetelem k Čechám
na vývojovém základě
sepsal, kresbami objasnil
a starými vyobrazeními doložil
Karel Schwarzenberg

VYŠEHRA D

Na předsádkách:
Erby nejvyšších českých zemských úředníků
Vyobrazení z rukopisu *Tabulas insignia picta*
Polovina 18. století
Knihovna Národního muzea v Praze

Copyright © Karel Schwarzenberg, dědicové 2007

ISBN 978-80-7021-827-3

OBSAH

Předmluva	11
I. ÚVOD DO THEORIE	
1. Podstata heraldiky	15
2. Původ heraldiky	18
3. Vývoj heraldiky	26
4. Zásady heraldiky	34
II. PRÁVO NA ZNAK	
1. Udělení práva	39
2. Nabytí práva	42
3. Zánik práva	45
III. ŠTÍT A JEHO OBSAH	
1. Štít	47
2. Dělení štítu	51
3. Heroltská znamení	54
4. Kříže	58
5. Obecná znamení	61
IV. HELM A JEHO VÝSTROJ	
1. Helm	76
2. Koruna a točenice	78
3. Klenot	79
4. Přikryvadla	83

V. HONOSNÉ KUSY

1. Řádové dekorace	86
2. Hodnostní odznaky	88
3. Koruny, čepice a klobouky	90
4. Štítonoši	99
5. Heslo a pokřik	103
6. Plášť a majestát	105

VI. PRAVIDLA PRO PŘIPOJENÍ ZNAKŮ

1. Znak hodnostní a řádový	108
2. Znak alianční	110

VII. PRAVIDLA HERALDICKÉHO VKUSU

1. Znaky šlechticů	115
2. Znaky státní	126
3. Znaky duchovenstva	134
4. Znaky měst	137
5. Znaky měšťanů	143
6. Znaky dětí nemanželských a morganatických	147

VIII. RYTÍŘSKÉ ŘÁDY

1. Vývoj řádů	152
2. Odznak	162
3. Řetěz	167
4. Stuha	169
5. Náprsní dekorace	174
6. Kroj	178

IX. PŘÍSLUŠENSTVÍ HERALDIKY

1. Herolti	182
2. Prapory	184
3. Odznaky	198

DŮLEŽITĚJŠÍ PRAMENY HERALDIKY

Staré rukopisy	207
----------------------	-----

OBSAH

Tisky	208
Seznam vyobrazení v textu	210
Ediční poznámka	215

PŘEDMLUVA

Předkládám laskavému čtenáři tento přehled s dvojnásobnými rozpaky. K obyčejné pochybnosti pisatele o vlastní práci přistupuje zajisté nejistota, vzbudí-li sám předmět dosti zájmu. Předmět, přiznávám, zdá se odlehlý a lhostejný. A přece největší básníci různých národů se zajímali o heraldiku: Dante a Shakespeare jí dopřáli místa ve svých spisech, a Goethe dokonce sám vytvořil erbovní kresby. Není tedy patrně předmět zájmu nehoden. A že přistupuji k jeho zpracování, také není bez důvodů. Jsou sice mnohé a znamenité spisy, podle nichž také konečně je tento sestaven, avšak českému čtenáři jsou nepřístupné. Ve vlastním jazyku máme jen tři význačnější heraldiky: Královu, Kolářovu, Sedláčkem vydanou, a Štormovu. Než obě první již poněkud zastaraly, také nejsou přístupné každému: obě, zejména nedocenitelná v tom ohledu Kolářova, většinu svého obsahu věnují popisu českomoravských erbů, všechny konečně zdají se nám ve své theorii nedosti přehlednými, názornými a dějinám přiměřenými.

Důvod pro
tuto knihu

Naší práci pak obsah udává název. Je to pouhý přehled, který nepodává všechny případy a možnosti, ba dokonce, pokud se týká cizích zemí, ani všech pravidelných zjevů: nebyl by přes pečlivě volené obrázky zdaleka dostatečnou průpravou kreslířskou. Především u znakových figur (III. hlava) skutečnost, že v každé zemi, ba v každém kraji bývají jiné obvyklými a význačně utvořenými, předem vyloučila úplnost. Je to jen theorie. Ačkoli jsme totiž nakreslili a popsali na způsob příkladů mnoho erbů, zejména též pro Čechy zajímavých, nemá tento spis být žádným nalezištěm skutečných erbů, žádnou příruč-

obsah knihy

kou praktického heraldika. Toho odkazujeme na příslušnou literaturu. Zde podáváme pouze pravidla, podle nichž znaky vznikaly a podle nichž tedy sluší je posuzovat a kreslit. A tu jsme se chtěli vyvarovati způsobu dogmatického, pravidla jen vedle sebe řadícího, který pokládáme i dějepisně i učebně za pochybený, naopak jsme se snažili přidržet nauky vývojové, podle níž doufáme zákony heraldiky správněji a jasněji vysvětliti.

rozsah látky

Ačkoli pak jsme nechtěli opominout ani ostatní národy, u nichž se evropská heraldika hlavně vyvinula, přece jsme předně přihlíželi k Čechám. Právě proto bude se snad zdát, že pomíjíme poněkud heraldiku německou. České erbovnictví s německým totiž úzce souvisí (neboť rytířské obyčeje k nám přišly Německem), všechna pravidla, v Čechách platná, mají tedy význam i v Němcích. Na výjimky upozorníme; proto tedy, podávajíc českou heraldiku, nepotřebujeme se o německé šířiti. Naše neznalost je toho příčinou, že nepojednáme o erbovnictví hispanského poloostrova, ani o polském. Polské ostatně je tou měrou odlišné od ostatního, že je uměním zvláštním a k jiné heraldice lhostejným. Podobně jsme schválně pomíнули heraldiku napoleonskou. Tato je sice důležitým dokladem toho, jaký význam velký muž „hrdinské vědě“ dával, ale je výtvorem – jako celé jeho císařství – revolučním. Nezapadá do vývojových a formálních zákonů starého erbovnictví, aniž založila trvalou soustavu; konečně zájemci je snadno poučiti se o ní v knihách.

dějinné
stanovisko

Zato jinak jsme brali své příklady ze všech dob a nemohli jsme činit rozdílu mezi erby ještě používanými a těmi, které osud lidských věcí již zařadil do minulosti. Heraldika je mimo jiné též pomocnicí dějepisu: proto erb rodu kvetoucího a odumřelého, státu mocného a rozkotaného, prapor vítězný a vymizelý, znamení řádu živého a zrušeného, vše má pro ni stejný význam. Ba poněvadž rozkvet živé heraldiky spadá do věků dávno minulých, bude nám pro mnohé příklady sáhnouti raději po vzorech starších.

Než jinak bytí heraldiky není přerušeno: jestli jí přidávaly postupně nové živly věky zašlé, ještě jí přidají i časy příští, a co bude nového v duchu rozumného vývoje ze starých zásad, to se i udrží. A tak hrdinská věda trvá dále, majíc mnoho čestných vzpomínek, ale jedno nejhlavnější znamení – kterým též tuto knihu chceme zakončit.

I/ ÚVOD DO THEORIE

1. PODSTATA HERALDIKY

Heraldika je nauka o znacích: totiž o učení o nich a jejich dějinách, a umění je tvořiti. Proto je heraldika zároveň věda i umění, nebo – skromněji řečeno – stojí na pomezí historických věd a výtvarných umění; dobrý heraldik je však zároveň učencem a malířem.

Nauka
o znaku

Co je to znak? *Znak je trvalé štítové znamení, určité kresby a určitých zbarvení*, a vše, co k němu může patřit. Toto vymezení určuje obor *evropské heraldiky*, a proto je třeba, abychom jeho výrazy blíže osvětlili. Mluvíme o znaku, jaký známe ze vzdělanosti západní, to jest latinského obřadu: nikoli o zjevech podobných, které známe ze vzdělanosti staroegyptské, antické, staroperské a indické, japonské, mongolské, ze života indiánů a jiných kmenů. Znak je štítové znamení. Ačkoli poznáme, že vznik našich znaků nebyl upoután jenom na štít, ačkoli mohu znak vypodobnit na čemkoli, aniž přestal být znakem, přece znakem v našem, evropsko – středověkém smyslu zvu jenom znamení určené pro štít a pravidelně na štítu znázorňované. Ale toto znamení musí být trvalé, ono musí být svému majiteli – jednotlivci, rodu nebo právnické osobě – přiděleno definitivně. Ne tak, že by se znak nemohl měnit vůbec, ale že se nemá a nemůže měnit pouhou libovůlí svého majitele a kdykoli, nýbrž jen z určitých důvodů a způsobem pro tyto příležitosti heraldikou vytvořeným. Pokud ve starší době libovůle majitelů znaky bez důležité příčiny, tedy z pouhé honosnosti, měnila, dělo se tak jen v podrobnostech a ponenáhlu. Toto

evropský
znak
je štítové
znamení

trvalé

určité
kresby

znamená musí být určité kresbou! Ne že by kreslír musil na-
 podobit vzor kresby staré, neboť možno kreslit i podle slov-
 ního popisu, nýbrž že obsah tohoto slovního údaje musí být
 stálý. Tedy: je-li popis čili *blason* znaku „půl koně“, mohu kre-
 slit koně tlustého nebo hubeného s dlouhou nebo krátkou
 hřívou, ale nesmím nakreslit půl býka nebo koně celého. Toto
 znamená musí být určité zbarvením. Nejen totiž samo zna-
 mení musí mít udané zbarvení, třeba půl „bílého koně“,
 nýbrž i zbarvení štítu musí být udáno, třeba „červený štít“.
 Zase ovšem nejde o napodobení barvy vzoru, nýbrž o dodr-
 žení blasonu zbarvení, o čemž ještě uslyšíme. Není-li dodržen
 některý bod podaného námi vymezení, nejde o znak. Příklad:
 Námi popsany je *znak* města Pardubic. Vidíme-li tohoto koně
 místo na štítu na červené korouhvi, je to pořád týž znak, po-
 něvadž víme, že její pole nahrazuje pole štítu. Ale je-li kůň
 bez červeného pole, je to odznak téhož města. Je-li pak půl
 koně zlatého v modrém poli, je to znak Malovců, sice znaku
 pardubického podobný a vskutku také dějinně od něho od-
 vozený, ale jiný znak.

Tedy základem a podstatou znaku, tím, bez čeho znak ne-
 může být, je štít se svým znamením. Ale znak *může* obsahovat
 také jiné součásti. Tak plný malovecký znak obsahuje také
 helmu, nesoucí zlatého půlkoně a modrozlatá přikryvadla.
 Jakkoli ale helma s klenotem čili *vrchní znak* je důležitou a vý-
 značnou částí znaku, takže někdy může sám znak zastupovat,
 přece jen nemůže existovat beze znaku, k němuž patří. Tím
 méně pak mají samy o sobě povahu znaku ostatní předměty,
 tedy *honosné kusy*, které mohou ve spojení se štítem znak tvo-
 řit. Naopak, i když vrchní znak a honosné kusy k nějakému
 znaku právem patří, čili tento znak úplný se štítem tvoří, přece
 i v tomto případě samotný štít se svými znameními je a slove
znakem. První a základní dovedností toho, jenž se heraldice
 učí, je umění na spatřeném znaku rozeznat, co patří do slov-
 ního popisu, blasonu, čili do podstaty jeho, a co jsou kresebné

detaily, závislé na slohu a libovůli umělce, na základě této dovednosti se naučíte spatřený znak blasonovat a naopak blasonovaný beze vzoru nakreslit.

Se smíšeným rázem heraldiky jako umění a vědy souvisí pak, že toto učení jednak je normativní, jednak popisné. Učíme se totiž pravidlům, podle nichž je nutno znaky tvořit, znázorňovat a posuzovat, než tato pravidla nebyla vytvořena vůlí jednotlivého zákonodárce, nýbrž životem. Musíme je tudíž odpozorovat na starých vzorech, na vzorech z dob živé heraldiky, což je heraldika užívaná v bitvách a turnajích. Neboť heraldika byla vytvořena nebo přejata a přizpůsobena sice se zřením na symboliku, jak o tom promluvíme, ale za praktickým účelem a nikoli snad úmyslně a soustavně, čehož důkazem je to, že žádný pramen o nějakém *zavedení* znaků *neví*. Znaky jsou naopak dílem samočinného vývoje. Teprve později, když tento nový prvek nabyl určitého, a to důležitého místa ve společenském životě, tvořili patrně rytíři a jejich příslušní služebníci, *herolti*, pravidla pro „hrdinskou vědu“. I ta se však podle zemí různila, jednak časem vyvíjela, takže sestavit heraldiku dogmatickou, odtažitou, je postup sice častý, ale nesprávný. Neboť pravidel heraldických a jejich upotřebení nelze poznat a pochopit bez přehledu po vývoji znaků a jeho pohnutkách. Totéž je pravda o praktickém, to jest malířském nebo sochařském a ryteckém užití heraldických znalostí. Pokusíme se sice v této knize podati pokud jen možno názorný a povšechný přehled erbovnictví, jeho zásad a vzniku jejich, nepopíráme zároveň, že dnešní pracovník může a někdy má na těchto zásadách pracovat samostatně, to jest s ohledem na dnešní stavební a dekorativní sloh, proto přece jen zůstává znalost a řekl bych styk se starými památkami první a nezbytnou podmínkou spolehlivé, to jest chápavé heraldické tvorby. Umělec, který kreslí erb „aus der Tiefe seines Gemüts“ (jako známého velblouda), totiž z pouhého ideového studia a odtažitého vkusu, ale bez názorové znalosti skutečných památek

co jsou
heraldická
pravidla

odpozorovaná na živé
heraldice

ustálená
od heroltů

učíme se
na starých
památkách

živého erbovnictví, takový umělec může jednou, dvakrát a desetkrát podat zdařilý výkon, ale nikdy nevíte, kdy vás postraší zrudou, heraldický rozum bijící v tvář. A tak nelze vstupní stať tohoto spisu zakončit lépe nežli ujištěním, že heraldik, činící si nárok na praktické tvoření, nemůže nikdy příliš proniknout vzhledem starých vzorů: že svou paměť nikdy nemůže dostatečně jimi naplnit. Heraldika konečně je věc spjatá svým vznikem s jedním dějinným obdobím a proto její milovníci musejí dbát především na staré vzory.

2. PŮVOD HERALDIKY

Znaky
vznikly
mezi první
a druhou
kruciatou

Původ znaků je otázkou, která heraldiky zajímala odedávna. Abychom ji mohli poněkud vhodně řešit, musíme pomyslet na dobu, kdy se znaky objevují. Terminus a quo je konec XI. století, neboť čaloun z Bayeux na štítech má sice náměty ze znaků známé, zvláště draky (2.), ale je dokázáno, že skutečných dědičných znaků neobsahuje. Terminus ad quem je polovina XII. století, kdy už zprávy o znacích máme. Tedy se znaky objevily za prvních křížových výprav. To není nic nového, to bylo vždycky známo. Avšak původ znaků od křížáků byl zpravidla líčen s tolika nespolehlivými a nemožnými údaji, že konečně novější dějepisci si tu nevěděli rady. Ačkoli pak víme nebo se můžeme domyslet, které úvahy účelnosti mohly vést křížáky, příslušníky poměrně ohromných vojsk těžkooděnců, aby se postavili poznávací odznaky, přece jen jednak je jasno, že podobné úvahy mohly být i dřív i později, jednak zase je známo, že významné a složité zjevy, jako je heraldika, se nerodí z ničeho, nýbrž pravidlem navazují na starší nějaký prvek. Máme-li tedy pochopit, odkud se znaky berou, musíme uvážit jednak jejich obsah, jednak svět, z něhož tento obsah může pocházet.

vysvětlení

technika
štítů

Do jisté míry obsah znaků, čili štítová znamení, vysvětlují se technikou štítové výzdoby. Ta, jak nám dosvědčují obrazy,

památky i líčení, byla rozličná. Když už heraldika zde byla, znaky byly ovšem prováděny uměle z tlačené kůže nebo dílem zlatnickým – ale to je pozdější vývoj (byť poměrně časný: XIII. století). Původně štít byl buď kován, nebo malován, nebo potažen látkou, nebo koží. Ale nejde jen o štít samotný. Svými znameními zdobili rytíři také své bojové oděvy, své prapory a dokonce příkrývky koní. Tu ovšem přicházely v úvahu toliko látky: sešívané, vyšívané, tkané.

ozdobné
látky

Látky té doby, rozumí se, byly zdobeny obecnou ornamentikou románského slohu: a tato ornamentika a symbolika se vyvíjela pod stálým vlivem východu. Tento vliv pak byl tvořen zejména vzácnými tkaninami, které do západní Evropy z východu docházely. Rytíři na křížových výpravách si tyto tkaniny opatřovali přímo na místě a bezpochyby se jimi na tažení zdobili. Oni se totiž na východě seznamovali s vyšší vzdělaností: jednak vůbec, zejména však ve světě vojenském čili rytířském. V Malé Asii, kde právě se boje střídaly, žilo byzantské rytířstvo, jak směle smíme nazvat třídu ozbrojených zemanů; a v předešlých stolecích na tomtéž území bojovali Byzantáné proti Peršanům. Avšak říše Sasánovců měla také své rytířstvo, jízdné těžkooděnce, a což nás musí zajímat – tito perští rytíři měli znaky.

východní
tkaniny

perské
rytířstvo

Firdúsi nám v nesmrtelné „Knize králů“ líčí korouhve perských bohatýrů, a tak se dovídáme, že na nich byla tato znamení: *lev, tygr, levhart, vlk, kanec, zubr, slon, osel, orlice, drak, slunce, měsíc*. S výjimkou osla, kterého na Západě znají jen krotkého, všechna tato znamení ve své heraldice vídáme. Nebyla ostatně bez symbolického významu, který je právě důvodem jejich rozšíření. Tak orlice, jak i z Xenofonta známe, byla královským polním znamením, a to proto, poněvadž zosobňovala porážku nepřátel (verethragna) – výron božství. Podobného ducha vítězství zosobňoval drak, a také kanec byl takovým posvátným znamením. Než tato znamení měla i starší minulost. V Babylonii totiž, odkud Peršané svou výtvarnou vzdělanost brali, byla také už tato posvátná znamení bohů: lev, drak, býk (kerúb),

znaky
u Firdúsiho

náměty
babylonské

symboly
sasánovské

orlice, gryf, had, ryba, slunce, měsíc, strom života; ta tedy přešla do symboliky iránské. Jinak vídáme v perském umění doby sasánovské, která s restauračním zápallem obnovovala náměty a zejména ovšem královské symboly staré říše – obraz samého krále jakožto bojovníka či lovce na koni – berana, zosobnění nebeského ohně (hvarna), živlu vítězství a království, který krále neviditelně provází a při změně režimu přechází k novému pánovi – křídlatého koně – husu – (obojí také královská zvířata, zdobená někdy diadémy) – kohouta (v mnoha mytologiích odznak slunečního božstva) – kozorožce (pána iránských hor) – psa (posvátné zvíře Zarathuštrových ctitelů) – a hrad, nebeský či královský. Z Persie se tato znamení rozcházela na všechny strany. Dospěla na východ, kde se obohacovala novými náměty a významy – na sever ke kočovníkům, kteří tyto náměty zpracovávali ornamentálním slohem – a přes ně ke Germánům a Keltům, kteří takřka všechny tyto náměty pojali do svého básesloví.

rozšířeny po
Asii a Evropě

ve
Středomoří
antickém

Středomoří antické, pravda, mnoho z nich už znalo dávno. Orel Diův, drak Apollona Pythického, mykenský lev budiž uveden za příklad. Ale zesílení východního vlivu, které nastalo římským dobytím Malé Asie, Syrie, Armenie a pak dlouhými válkami proti Parthům a Sasánovcům, rozšířilo po Říši, po Středomoří, nábožnost Semitů a iránských Arijců, zejména pak také její symboliku. Vidíme na příklad, kterak gnostičtí ofité přidělovali zvířecí podoby sedmi archandělům: Michalu – lva, Urielu – býka, Rafaelu – draka, Gabrielu – orla, dalším medvěda, psa a osla, samé nám známé podoby. Také jiné náměty heraldiky, které mají své předchůdce ve tkáních, znamenají něco ve východní posvátné symbolice: páv a jeho odvozenina ohnivák, znamení nesmrtnosti, sokol spojený s představami slunce a království, jednorožec. Důležitější heraldická zvířata známe i v symbolice čínské. Bývá tam lev, drak, ohnivák, slon, jednorožec – vše zvířata v čínské přírodě nevidaná a příšlá tam z Persie a Indie.

za
synkretismu

gnostičtí
archandělé

symboly
čínské

Nyní si přehledněme, které náměty naší heraldiky vídáme na byzantských tkaninách. Jsou to: *jezdec, lev, pardál, pes, tur, slon, beran, kozel* – rozuměj horský, *kozoroh, jelen, zajíc, páv, sokol, husa, labuť, kohout, orlice, orel, ohnivák, gryf, pegas, jednorozec, mořská panna, had, ryba, růže, lilie, srdčitý či lípový list, jetelový čili trojlist* – oba je vidět na slavné bamberské látce – *strom, hrad*. A dodejme, že uvidíme na těchto tkaninách málo jiných přírodních námětů.

náměty
byzantských
tkaniv

Nuže, je-li pak řada rozšířených přírodních námětů heraldických docela shodná s řadou námětů nebo symbolů byzantských tkanin? Nepřidal evropský sever nic ze svého? Přidal. Mimo tyto byzantské náměty bývají ve znacích často: medvěd a vlk – kterého jsme už potkali v Persii – a pak havran. A je hodno pozoru, že tato zvířata mají význam v germánském bájesloví. Vidno, že nazdařbůh si rytíři znaky nestanovili.

náměty
severské

Z toho, co jsme řekli, z prostého výčtu symbolických ornamentů perských a byzantských, zdál by se plynouti jasný závěr. Heraldika byla přejata z byzantské ornamentiky, která byla přejata rytířstvem byzantským od rytířstva sasánovského, kterému sloužila tato ornamentika za heraldiku. Než proti tomuto tvrzení a jeho závěrům nutno postaviti námitky. I když připustíme totiž, že heraldika čerpala z byzantské ornamentiky, která od persko – syrské ovšem pochází, není tím dokázáno, že by od Peršanů přes Byzantány k Frankům bylo přešlo také heraldické užití této ornamentiky. Na to je časový odstup příliš veliký: říše Sasánovců hyne v polovici sedmého století, západní heraldika se objevuje v polovici dvanáctého: půl tisíciletí! A nemáme žádných dokladů, že by spojovací člen, právě Byzantáné, byli heraldiky užívali. Máme sice už před r. 1204 doklady quasi-heraldického užití orlice a orla v byzantském světě, ale to možno přičísti západnickým sklonům posledních cařihradských Komnenovců, jejich zálibě ve franckém rytířství.

perský
původ
heraldiky

možno
popřít

časová
mezera
500 let

chybějící
článek

Ale proti těmto námitkám lze postavit jiné. Co se časového odstupu týče, samo nesporné udržení námětů je dokladem

námítky lze
vyvracet

známé skutečnosti, že na východě se věci udržují hodně dlouho. Že pak nám scházejí nějaké doklady o nějaké byzantské heraldice, je pravda – ale co pak víme vůbec o životě maloasijského zemanstva? Místní památky zmizely a kronikáři města si odpustili zprávy o třídě, která u byrokracie a mnichů byla stejně neoblíbená. Argumentum e silentio tedy není rozhodující. Nadto není úplné. Jestliže totiž muslimská knížata už kolem roku 1200 užívají různých heraldických odznaků – Saladin na příklad orla – nelze nijak míti za to, že by tento způsob byli přijali od Franků, kteří vytvořili skutečnou heraldiku teprve v předchozím půl století. Nutno naopak míti za to, že heraldická symbolika v Přední Asii nebyla neznámá.

odznaky
byzantských
hodností

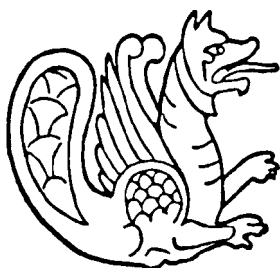
Víme konečně, že byla známá na dvoře cařihradském. Zvířata, jejichž podoby zdobily roucha dvorských hodnostářů úřednických a vojenských, nebyla volena mimo známý nám okruh heraldické symboliky. Čteme, že důstojníci nosili na kroji „orly sem a tam“ (to jest dvojhlové), býky, orly v kružích a mořská zvířata – patrně draky s rybím ocasem. Čteme, že stratoři nosili bílé lvy. A to nás přivádí na zajímavou myšlenku. Český bílý lev je doložen za Přemysla I. – odtud není doba tak dlouhá k prvnímu dědičnému králi Vladislavu I. Je známo, že tento byl leníkem cařihradského císaře, a to rytířského Manuela Komnena. Musíme předpokládat, že mu při holdování, řekněme přímo, v odměnu za ně, byl udělen dvorský úřad. Je-li pak nemožno, že by si z odznaku této hodnosti byl ve své vzdálené vlasti udělal znak? Že na západě napodobili cařihradské odznaky, je konečně jisto. Víme, že papežské rudé střevíce s křížem odpovídají císařským rudým střevicům s orlem. Rudé pláště císařů, králů a knížat odpovídají také rudým pláštům cařihradských císařů, výsostí a nejvyšších úředníků. Ale možno říci, že se červená barva svou živostí sama nabízí. Čteme-li však, že nobilissimus (po cesarovi, tedy přibližně: Výsost) nosil plášť zelený (vyšitý zlatými růžemi), a že v jižní Francii zelený plášť byl odznakem vé-

bílý lev

vliv
byzantských
odznaků

vodským, pak není těžko souvislost předpokládat. Ale čteme-li také, že císař nosil na velikonoční pondělí kroj s berany – staroperským císařským odznakem – těžko nepředpokládat souvislost i zde. Ostatně víme dobře, že byzantské dílny přímo napodobovaly perské vzory, a to právě pro symbolickou cenu jejich ornamentiky.

odvozených
z Iránu

1. Drak na pomníku Chosrava II.
a na byzantské látce

Kdo by o tom pochyboval, tomu by stačilo se podívat na skalní pomník Chosrava II., kde jeho roucho je pokryto draky – nositeli vítězství; a pak na byzantskou zachovanou látku, která tyto draky (1) do detailů opakuje. O souvislé řemeslné tradici tedy pochybovat nelze. Ovšem symbolický význam námětů se nedostal v žádném případě ve známost západních na-

doklad
odvození

podobitelů, nýbrž jen při námětech zvláštního významu. Císařský orl jednoduchý již za Otonů a dvojhavý již před zřízením latinského císařství byl přijat západní Říší; císařský drak se objevuje jako odznak císařské strany v Itálii a na Čestné bráně Dürerově jako protějšek orla; gryf, pravděpodobně odznak cesarů, a u středověkých spisovatelů (Grünenberga) erb Julia Caesara, objevuje se na kroji ruských velkoknížat a později co štítonoš rakouských císařů; ale jinak bychom museli při každém znamení zvláště dokazovat, zda s námětem byl přijat i význam.

Jestliže však povšechně dáme za pravdu tomu, že západní rytíři zprvu přijali ne tak štítová znamení, jako ozdoby látek, tu se objasní několik bodů staré heraldiky. Je známo, že Angličan dosud mluví o „coat of arms“ – o kabátci znakovém, míní-li erb; je známo, že „cotte“, válečná sukně, byla symbolem rytíře a jmenována místo něho, že tento zvyk byl v Cařihradě

význam látek
v heraldice

erby
na kabátcích

znám.* Není-li tento způsob významnější, jestli „cotte“ byla nejen pozdějším (což je konečně dobře známo), nýbrž původním umístěním znaku?

erbovní
skupiny

Za druhé: právě v počátcích heraldiky vidáme, kterak ne sice u nás, ale často v jižním a západním Německu znaky pána a jeho leníků jsou stejné nebo málo odlišné, prostě tvoří znatelnou jednotku. Říci, že pán svým leníkům svůj znak „udělil“, se nehodí, poněvadž jej sám teprv ustaloval; a poněvadž sotva by byl mohl leníkovi zakázat si vzít znak jiný. Jaký je tedy důvod toho, že znak, rozeznávací znamení rodů, je u několika rodů právě v prvotní době stejný? Pochopíme to, jestliže si představíme, že křižáci na východě uviděli heraldické ornamenty ne právě jako rodové odznaky, nýbrž jako stejnokrojové náměty vojenských a dvorských družin. Tím se nám vysvětluje i onen nápadný zjev, že císařský orl se na západě objevuje sice takřka odevždy jako odznak, a velmi brzy jako odvozený znak říšských leníků (včetně českého knížete a moravského markraběte) a císařských příbuzných, ale poměrně pozdě jej máme zobrazený na císařském štítě. To proto, že západní císař po příkladu východního zdobil říšským orlem (prostým nebo dvouhlavým) sice své okolí a své příslušenství, ale ne svou osobu; vždyť pak také neměl zapotřebí se v boji teprv štítem označovat.

zejména
orlí znaky

erby
dvojité

Naše výklady nám také osvětlí další zjev. Ačkoli totiž povaha erbu jako odznaku působí, že rodina má jeden erb, přece v prvotní době některé a právě důležité rodiny mají erb dvojí. Je ovšem známo, že tento dvojí erb není libovolný, nýbrž že je to jedno obecné znamení, jedna heroltská figura. Lze snadno předpokládat, že ta je znamením praporovým, ono pak štítovým. Uvidíme, že právě u císařů tento rozdíl skutečně byl. Korouhevním znamením byl kříž, štítovým pak orl. U známého

korouhev
a štít

* To ovšem proto, že suknice *přes* brnění byla obyčej východní, z podnebních důvodů křížáky přijatý. Dodejme, že jiný rytířský odznak, pás (podle něho výraz: *pasovati* na rytíře) je také byzantský.

příkladu vévodů bavorských možno tedy podobně předpokládat, že routy byly látkou praporu, sukně a koňské příkrývky, lev pak ozdobou štítu. A podobný rozdíl si můžeme myslet, když víme, že český rozrod Markvarticů užíval dílem znaku lvice, dílem polovičního štítu. I na to musíme upozornit, že ve starší době, a to zejména na západě, jsou znaky něčím poseté častější než později. Známe je případ erbu francouzského, jenž se ze štítu posetého stal štítem o trojím znamení. Uvážíme-li ovšem, že je obtížno malovat štít posetý samými stejnými předměty, ale naopak snadno utkat takovou látku, pak si tuto změnu uvedeme v souvislost se změnou techniky. A nemusíme ani připomínat, že když na francouzském štítě začli *malovat* tři lilie, na látkách královské výstroje pořád *tkali* lilie nesčetné.

erby
poseté

Jestliže jsme takto zdůraznili, že v počátcích heraldiky vedle štítu, a snad před ním, se uplatňoval prapor a válečné oblečení, jestli jsme poukázali na význam látek pro vývoj prvních znaků, proto přece nechceme popírat význam štítu. Že zejména určité typické ozdoby skutečného štítu vešly do heraldiky, ví každý. Je to v prvé řadě kování. Jemu patrně vděčíme za různé okraje štítů, jakož i za figury vycházející z jeho středu, jako je tzv. klévkové kolo; sem patří asi také ondřejský a snad i rovný kříž.

kování
štítu

Jinak potahovali štíty také kožemi, a to, pokud mohli, vzácnými: tedy koží hranostaje, popelice, sobola a kuny. Ve třetí hlavě bude promluveno o figurách tím vzniklých.

kůže
na štítu

Štít potažený uměle tlačenou nebo prostou koží, nebo prostým plátnem, nebo štít kovový bylo třeba malovat. To se dalo obvyklou středověkou temperovou technikou. Jen vzácné kovové štíty bylo možno smaltovat (odtud francouzské jméno barev: émaux) nebo ozdobit drahokamy. To se dělo sice již i před vznikem heraldiky, ale potrvalo ještě, když se štít a znak na něm stal hlavním znamením cti vládnoucího stavu středověku: rytířstva. Jeho dějinami jsou do značné míry dějiny heraldiky.

malba
štítu

3. VÝVOJ HERALDIKY

Vývoj
erbovnictví

Je těžko říci, ve kterém národě se erbovnictví nejdřív rozvinulo. První zprávy o něm máme sice na západě, ale to by nemluvilo proti německému prvenství pro větší hojnost tamějších pramenů. Máme-li ovšem pravdu o východním původu tohoto obyčeje, pak by se zdálo, že západ měl s východem lepší, totiž pomorské spojení; avšak ani Německu, ani střední Evropě nechybělo styků s Cařihradem. Účast na křižáckých výpravách pak byla společná všem národům. Ostatně by mohlo jít v každém případě jen o rozdíl několika let.

vznik ve
druhé čtvrti
XII. století

2. Štít na čalouně
z Bayeux

vyvrcholení
za feudálních
válek

Jelikož první známé znaky jsou zhruba současné s druhou křížovou výpravou, je zřejmo, že se jejich počátky vyvinuly v druhé čtvrti XII. století ze štítových ozdob už obvyklých, jaké vidíme na koberci v Bayeux, a z napodobení východních zvyků, o němž jsme mluvili v předešlé stati. Že totiž byly již v předešlých pokoleních vojenské odznaky, je zřejmo každému, kdo zná nesčetná vyobrazení knížat s korouhvemi; ty byly patrně rozdílné, mluvili-li autor XI. věku o znamení, po němž každý svoji družinu poznává – ale my počínáme heraldiku ustálením tvaru a barev těchto znamení a jejich umístěním ve štítech. Co se tehdy vynořilo, bylo ovšem pouhým začátkem a kořenem, ne snad hotovým uměním; to se pomalu vyvinulo k svému vyvrcholení a stejně pomalu s ním zase sestoupilo. Vrcholnou čili klasickou dobou *živé*, to jest na skutečných štítech a helmech užívané heraldiky, je doba dvou velkých válek feudálního rytířstva: *války stoleté* a *války obou růží*. Proto tedy mohl být právem nazván „kronikářem evropského rytířstva“ Froissart, který popsal ústřední jeho období, a jeho známé ilustrace byly potom se vši heraldickou skvělostí přičiněny.

Můžeme tedy podle vývoje rytířstva i vývoj heraldiky rozdělit na několik období. Rozumí se, že tato období právě jakožto stavy vývoje nebyla jedno od druhé zdatelně oddělena; přesto však je pro snažší upamatování stanovíme podle určitých, pro rytířstvo důležitých období. Rozeznává se tedy: *Doba raná*: od II. křížové výpravy (r. 1147) do nastoupení rodu Valois (r. 1328). *Doba vrcholná* či *klasická*: od začátku války stoleté do konce války obou rúží (r. 1485). *Doba pozdní*: od bitvy u Bosworthu až k vyhnutí rodu Valois (r. 1589). *Doba úpadková*: od zavraždění Jindřicha III. až do bitvy u Fontenoy (r. 1745). *Doba copová*: až do bitvy u Magenty (r. 1859). *Doba obrození* – bohdá se nekončila.

periodisace
erbovnictví

Každá z těchto pěti dob se vyznačuje zvláštními rysy nejen v provedení znaků, nýbrž především v jejich užití; právě proto jsme zvolili takovéto rozdělení a neřídili se rozdíly stavitelských slohů. Jakkoli totiž znaky každé doby zapadají do jejího povšechného uměleckého rázu, přece rozhraní slohů nejsou též rozhraními heraldického umění. Románský erb málo se liší od raně gotického, pozdně gotický od severského časně renaissance, pozdně renesanční od barokového; copový úpadek je stejný za rokoka i empiru. Místo toho mají společensko-vojenské epochy rytířského světa, naznačené zmíněnými daty, své heraldické odezvy. Přikročme nyní k popisu různých těchto období.

podle užití
znaků

Jaký byl praktický účel prvotních znaků? Abychom si to představili, musíme si připomenout organizaci rytířských vojsk. Ta se neskládala ze samých rytířů, nýbrž rytíř byl jen ústředním bojovníkem určité skupiny, zvané podle jeho zbraně kopím – asi jako střelec v kulometném družstvu nebo pilot se střelcem a obsluhou letounu. Rytíř, to jest jízdní těžkooděnc, musel mít při sobě: jednoho nebo lépe několik zbrojnošů čili panošů, z nichž jeden nesl těžkou helmu, kterou jinak rytíř musel sám zavěsit na sedlo, druhý byl vodič těžkého bitevního hřebce, aby rytíř pochodoval na lehčím koni,

doba raná

vojenský
účel znaku

znak
korouhevního
pána

znaky
leníků

třetí vodič soumara se zavazadly; dále byl jeden nebo několik střelců s lučištěmi čili samostříly a několik pěšáků s kopími nebo sudlicemi, případně ještě nějaký služebník pro vaření a jinou obsluhu, který v krajní nutnosti také vzal klacek a bojoval. Skupina takových rytířů zase bojovala pod vedením lenního pána. Aby se kamarádi v boji poznali a také se spolu drželi – věc při jízdách atakách důležitá – bylo několik pomůcek. Za prvé válečný pokřik. Ten se vždy udržel a také, jak uslyšíme, vešel do heraldiky, ale ve vřavě obrněných bitců s helmami mohl být přeslechnut. Za druhé pán s četnou družinou měl svou korouhev. Za třetí rytíř měl svůj kabátec a štít. Tu tedy v prvních dobách páni, přijavše svá korouhevnická znamení, dali je jednotně všem rytířům svých družin, po případě rytířům posádky jednoho hradu. Jednotliví rytíři ovšem se zase chtěli odlišit, aby v boji kolem sebe udrželi svoje družstvo; nejdříve se odlišili (původními prostými a lehkými) klenoty. Pak během XIII. věku odlišili také svoje štíty různými znaky a znameními a změnami, konečně volili docela nové znaky; a koncem onoho věku je v tom napodobili zámožnější měšťané. Ti ovšem klenotů nepotřebovali a také jich neužívali. Během tohoto století si také navykli rozdíly v téže rodině označovat různými klenoty a změnami ve štítě, když se stávalo, že z jednoho rodu více mužů šlo samostatně do boje. Pravidel v této době nebylo, mimo ta, která dávala sama účelnost: totiž snaha naznačit podobnými znaky sounáležitost, ať už lenní nebo krevní, a naopak malými odchylkami různost v těchto svazcích, naprosto pak se nepodobat znaku nepřislušného člověka. Právě proto ovšem, že tu panovala libovůle, lze v případě podoby těžko říci, o jaký svazek jde, zda o lenní nebo krevní, a když krevní, tedy o jaký. Neboť už tehdy byli lidé, kteří např. na vznešený původ mateřský kladli větší důraz než na otcův skromný, nebo na sporné dědictví, než na starý majetek. Jindy naopak bylo možno těžko říci, proč někoho napadlo radikálně měnit znak, nebo proč někdo naznačil jeden poměr

závislosti a ne jiný. To vše, pravda, platí spíše v jiných zemích; u nás, kde lenní soustavy nebylo, prostě se s rozvojem vojenství a právního života užívání znaků šířilo během XIII. věku od pánů k rytířům a pak k měšťanům.

rozšíření
erbovnictví

Zprvu ještě nebylo heraldického slohu: erbovní zvířata byla kreslena nejdříve na normanské, potom za gotiky na dlouhé špičaté štíty, jak se právě dalo. Heroltská znamení byla ne stejná, neobratná, dokonce pak spojování dvou figur bylo náhodné a nevzhledné. Zárodky klenotů byly malovány na helmy, pak na jejich hřebeny; nebylo přikryvadel. Ale v půli XIII. věku už se tvar erbovních zvířat ustálil. Jsou sice stále velmi hubená, holá, prostá, ale mají už své význačné obrysy. Ke konci století i heroltská znamení nabývají svých tvarů: klenoty začínají správně růst z přileb; tyto jsou potaženy přikryvadly, která koncem tohoto období začínají vlát větrem. Konečný vývoj v lenních a krevních svazcích dospěl k tomu, že každá šlechtická rodina měla svůj vlastní erb, a tak táhlo rytířstvo do stoleté války s hotovou heraldikou.

vývoj
heraldického
slohu

Poté se štíty začaly zkracovat, pak dole zakulacovat, v XV. století se objevily terče; rozšířily se štíty čtvrcené, pak i opětovně čtvrcené. Heraldická zvířata nabyla plné krásy. Zprvu ještě poměrně prostá, začala ukazovat v pozdní gotice složité a fantastické tvary, ovšem vysoce ozdobné. Zásada naplnění pole došla nejplnějšího uplatnění, heraldický sloh svého nejvýraznějšího vyvrcholení. Zásoba heroltských kusů byla doplněna a ustálena. Vůbec za pomoci organizace heroltů a rozvíjejícího se příslušného písemnictví také heraldická pravidla se stala známým a přísně dodržovaným celkem. Ještě stále ovšem si znaky sestavovali jejich majitelé sami. Na počátku klasické doby, a to kolem roku 1340, se objevily první erbovní listy: v XV. věku, zejména za dlouhého panování Bedřicha IV., se velice rozmnožily. Přes to stále si lidé brali znaky sami. Zejména velcí páni a vladaři si je sami rozmnožovali, když chtěli naznačit nějaká dědická práva, vystavující se tím ovšem nebezpečí

doba
klasická

vyvrcholení
heraldického
slohu

vznik
erbovních
listů

samočinné
šíření
erbovnictví

sporů, případně i válečných. Prostí rytíři nemívají příležitosti k rozmnožení štítu, ale takové věci jako je přibrání rozdílných klenotů pro různé větve rodu, nebo prostě ozdobnějšího klenotu na místo starého, nebo naopak smlouvu příbuzných o zachování starožitného znaku, si napořád dělali sami. Ba i měšťané si sami libovolně opatřovali nejen štíty, nýbrž v té době už i klenoty. Neměli jich sice zapotřebí jako šlechtici, kteří je nosili ne ovšem již do bitev, zato však tím horlivěji na turnaje. Tam se turnaje i klenoty rozvinuly k neobyčejnému bohatství a nádheře. Začali je zdobit točenicemi a korunami; přikryvadla, na počátku této doby kusy látky třeba ozdobně vystřihávaná, se stala na obrazech listím, řemením, gotickým ornamentem, ale pořád uchovávala vzlet, pružné, suché, šlachovité vzezření. Tu již začali malíři stínovat: nejdříve helmu, potom přikryvadla a klenot. V následujícím období to přešlo na štít.

doba
pozdní

mizí živá
heraldika

papírovou
opanovaly
vlády

složitější
znaky

V pozdní době živé heraldiky pořád ještě nosili štíty a méně ovšem i klenoty na turnaje, na bojištích se stkvěly stále heraldické praporece a kabátce, postroje a jiné ozdoby. Štíty na nich však vymizely během XV. století a na jejich konci pak přestaly i turnaje. Takto tedy se heraldika začala ze živé stávat papírovou. Také panovníci už ovládli, v jedné zemi víc a v druhé méně, erbovnictví aspoň prostších rodů, měšťanští erbovníci a noví šlechtici už se neobešli bez erbovního listu. Znak se, byť pomalu, stával z odznaku skutečné společenské třídy panovníckým vyznamenáním; už se také šířil zvyk zvláštních čestných polepšení znaků. Velcí páni ovšem si pořád dělali co chtěli se svými starožitnými, neudělenými znaky, a ze zpučnosti (pro toto údobí dějin příznačné) si je komplikovali stále více. Štítonoše, dosud přibližně libovolnou ozdobu, udělali heraldickou figurou, začali užívat korun na štítech, učinili je všeobecnými na helmách, přidali za štít různé hodnostní znaky. Zejména však pokračovali v dělení štítu. Přidali na počátku této doby střední štítek, začali dělit libovolný počet polí, potom přidali další štítky. Už se nespokojili dědičnými poli,

nýbrž začali přidávat erby panství, k nimž měli nárok jen majetkový, ne krevní. Kresba se dále zkomplikovala. Nejdřív prostě pokračovali na dráze pozdní gotiky. Stínovali nejen terče, které jako neskutečné nabývaly stále divočejších a divočejších tvarů, nýbrž i obecná znamení v nich a tím pečlivěji ovšem helmu a přikryvadla. Zde však brzy nastal úpadek. Bohatství ornamentu se stalo přílišným: na místo mohutně vzduté látky vstoupila beztvará hmota, jednotvárně se svíjející a pak bezmocně jako zmoklá visící; až na konci období byla přikryvadla na cestě k bezvýznamnému ornamentu. Podobně tomu bylo s pečlivě stínovanou kresbou. Dokud se držela v mezích přísných a energických obrysů, dokud žilo gotické cítění, vznikala mistrovská díla, jako heraldické rytiny Dürerovy. I po něm ještě najdeme v leckterém renaissančním Stambuchu pravé klenoty erbovního umění, zlatem obohacené miniatury podivuhodné jemnosti. Než potom už začala kresba ochabovat; renaissance románská i severská, každá svým způsobem, ubila heraldické slohové cítění; zvířata se scvrkávala, ze lvů se stávali pudlíci, z orlic hubené krůty; zmizelo už i pochopení tvarů; z býčích rohů se stávaly sloní trouby; hlásil se úpadek.

bohatší
sloh

nastává
úpadkový
sloh

V době úpadku štít i klenot zmizely ze skutečného života; korouhev se začala vymykat heraldickým pravidlům a znaky se staly úplně věci listin. Pokud přece vznikaly znaky samostatně, spatřoval se v tom nepořádek a vždy účinněji se potíral; jen rody knížecího postavení si uchovaly samostatnost i nadále. Baroková honosnost se stala význačnou vlastností doby. Proto se rozvinuly hodnostní odznaky, zejména koruny, vznikly pláště a stany, hesla, prapory a podobné věci dány ke štítonošům a koruny příliš často nahradily přílby. Na přílbách se pak koruny staly pravidlem nejen u šlechty vysoké, nýbrž i nízké, a zhusta i u měšťanů. Ve štítě se stalo zvykem hromadění polí: znaky dědičné, nárokové, majetkové v počtu co největším si brali i s příslušnými helmami zejména vladaři, zaplétajíce se tím ve spory nyní sice už zpravidla jen písemné,

doba
úpadková

konec živé
heraldiky

ještě
složitější
znaky

zato tím zdlouhavější. K tomu přistupovala panovnická polepšení z milosti, udílená vždy častěji; a poněvadž na tato všechna polepšení kladli důraz, sotva kdy užívali rodového znaku. To vše mělo svůj účinek na kresbu. I v této době sice sloh ještě vidáme působivé, rázně zpodobené znaky: štít zasazený do bohatých tvarů barokové kartuše, nebo nesený vzrušenými štítonoši tohoto slohu, obalený někdy zcela zdařilou šumící spleť kypících fafrnochů a obklopený těžkými záhyby pyšného pláště – tot někdy nádherný, radostný obraz. Ale čím skvostnější byla výprava znaku, čím více místa zabíraly honosné kusy, tím méně ho zbylo na samotný znak, tím méně bylo vidět erbovní znamení. Přílby, tísňice se četně na kraji štítu, scvrkaly se v nevzhledné věcičky; tvar jejich i klenotů býval nepochopen a zkreslen; těžké, bujné fafrnochy sotva na nich visely. Uvnitř štítu znamení na mnoha drobných políčkách ztrácela zřetelnosti, a třebaže jí někdy bylo dosaženo, mizely heraldické tvary. Nejenže staré znaky již byly kresleny měkce a chabě, nedostatek vkusu se jevil hlavně při tvorbě nových; předměty své přirozené barvy, v předešlém období ještě vzácné a nápadné, se nyní rozšířily v překvapujících exemplářích. A jak sláblo baroko, slábla i kresba erbů; pak nastala doba copová.

A to byl naprostý úpadek heraldiky. Úpadek byl, pravda, souvislý s opovržením, které osvícenství,* revoluce a posléze liberalismus cítily k výtvaru středověku. Úpadek se jevil i tam, kde bylo užití erbů nebo i zájem o ně. Zájmu bylo ovšem málo. Vlády si nyní dokonale osvojily panství nad znaky, omezily je na šlechtu nebo se o měšťanské znaky vůbec nestaraly a svěřily jejich správu kancelářím, více dbalým poplatků než heroltského umění. To pak zmizelo ze života; přestalo se pečetit a zůstaly-li znaky panovnickými odměnami, byly konečně méně ceněny než dekorace, jež možno nosit, a pense, jichž

* Pokrokový Josef II. výslovně rozhodl, že „mnoho nezáleží na tom, jak vyhlížejí znaky.“ Vliv této zásady se ovšem záhy projevil, hlavně při udílení nových znaků.

možno požívatí. Pravidla, která vlády nově tvořily hlavně proto, aby tyto své odměny řádně odstupňovaly, byla nešťastná, prázdná heraldického ducha: tak počet příleb podle titulu, nebo nové hodnostní koruny. Zato se nedbalo rozumem žádané jednoduchosti při novém udílení: dávaly se hned znaky o několika polích a přílbách. Výběr znamení pak je těžko slovy vylíčit. Udíleny i nestvůry, jako helmy bez klenotů nebo bez přikryvadel; prostě nebylo žádného přečinu ani nevkusu, jenž by nebyl býval spáchán. Na jedné straně v kancelářích se vyseřadávaly pedantické předpisy, na druhé straně obecnost, majitelé znaků a tím spíše řemeslníci při jejich vypořádání, si dělali, co chtěli. Pro sebe samy se ostatně panovníci zařizovali zvláště, přibírajíce si majetkové znaky do nekonečna (až i kopa polí v jednom štítě!) a neukládající si míry ani v honosných kusech. A jaký blason, taková kresba. Jak se střídaly slohy rokokový – Ludvíka XVI. – empírový – novogotický, měnily se tvary štítů a zakrnlých přikryvadel, většinou podobných ozdobám moučníků; neměnila se však nicotná, slabošská kresba znamení, neplnících pole a nezřetelných na dálku. Než odvrátíme oči od pohledu na úpadek!

falešná pravidla

nedbání pravidel

copový sloh

„Cesta křivá lidi jen, člověčenstvo svěsti nemůže“ – a našli se posléze lidé, kteří vyvedli heraldiku z bahna. Nejprve v Německu, brzo pak i v Anglii začali pozorovat tvary starých znaků, začali vědecky studovat vývoj staré heraldiky. Postupně tyto snahy dospěly tak daleko, že máme o vývoji erbovnictví dobrý přehled, že máme vydané staré spisy, reprodukovány staré památky, že máme umělce schopné tvořit podle starých vzorů, že dobrá heraldika je každému dychtivému přístupná, že chyby, jako např. na dobře restaurovaném nebo napodobeném gotickém chrámu copový erb jsou neomluvitelné. Ba i toho bylo dosaženo, že vlády si začaly heraldiky všímat, že hlas znalců dolehl až k sluchu úřadů, takže někdy byly nestvůry nahrazeny pěknými výtvy. Jestli byl kde nad to panovník heraldiky milovný, dala se čekat trvalá obroda erbovnictví.

doba obrození

německé bádání

studium památek

dnešní stav
nebezpečí modernismu
naděje

Pohříchu byly to po světové válce namnoze vlády, které tento nadějný vývoj překazily. Nic sice nezkazily tím, že se s nezájmem nebo nepřízní odvrátily od heraldiky šlechtické, neboť tím nezabránilly vzdělaným osobám, aby ji nepěstovaly v soukromí. Leč pro svoje úřední účely potřebovaly vypodobňovat, někdy i nově tvořit znaky; a tu příliš často se daly unést myšlenkou nových slohů. Nepravíme sice, že by neměla v moderním stavění znaková výzdoba být přiměřená jeho slohu, pravíme však, že ani takové přizpůsobení není se zdárným výsledkem uskutečnitelné bez hluboké znalosti starých vzorů. A té se mnohým pracovníkům, od vlády zaměstnávaným, nedostávalo. A obava, že státní symboly budou tvořeny v neheraldickém duchu, se v naší vzrušené době nikterak nezmenšuje, naopak již bylo dáno několik nechvalných příkladů. Doufejme tedy, že se vývoj vrátí na cesty zdravé.

4. ZÁSADY HERALDIKY

Funkce znaku
znamení
je lze vidět

Směrnicí této knihy je výklad, že heraldická pravidla nejsou libovolně stanovena, nýbrž ustálena vývojem. Tento vývoj je pak určen účelností, ohledem na funkci znaku. Jakou má znak funkci? *Znak je znamení*. Ať je nesen na štítě, malován na budově, vtisknut na pečeti – vždycky znak označuje svého pána, vždycky je to znamení. A z této podstatné vlastnosti znaku je možno všechny zásady heraldické kresby vyvodit.

Stručná úvaha mi ukáže, které vlastnosti má dobré znamení. Musím je dobře vidět, dobře poznat a dobře pamatovat. A tyto vlastnosti tedy vyhledává také heraldická kresba; její hlavní zásady mají tyto vlastnosti svým účelem.

Znak musí být vidět. Proto musí být štítové znamení co největší, pokud jen plocha dovoluje, jinými slovy: plocha štítu musí být znaméním co nejlépe vyplněna. Řídíce se tímto pravidlem, shledáte ovšem brzy, že vás pobádá k ozdobnému, ba

umělému vytvoření erbovních figur. Toto pravidlo vám dále velí brát jasné, čisté barvy: vždyť také vytvořilo zásadu o kovu a barvě – neboť dvě barvy či dva kovy se špatně odrážejí. Toto pravidlo konečně ukládá tvůrci znaku jednoduchost. Zde nutno podat výklad, neboť bývají znaky velmi složité. Ano, ale tu jde vždycky o spojení několika znaků v jeden – spojení, které je právními a t. p. ohledy pánovi ukládáno, nikoli samo chtěno. I tu ovšem tvůrce spojeného znaku má pokud možno jít za viditelností a tedy za jednoduchostí, spíše než za nádherou. Druhým případem jsou brisury či vedlejší znamení. Najdete na středověkých památkách brisury tak složité, že jsou velmi nezřetelné. Příklad: vévoda z Gloucester, pozdější usurpátor jakožto Richard III., nosil turnajský límec, jehož konce byly hranostajové, každý s červenou volnou čtvrtí. Uvědomme si však funkci erbu. Tuto složitou brisuru nosil na (poměrně) prostém erbu francouzsko-anglickém. Tento znak v praktickém životě poznal každý – viděl, že je to anglický princ. A stačilo při bližším přistoupení podle límce poznat, který princ právě. Pozdější herolti by byli v takovém případě přidali k rodnému znaku třeba několik znaků panství, a vytvořili tak složitý štít vůbec nezřetelný.

Znak musí být poznán. To je další bod, na který musí kreslíř pamatovat. Je-li štít prostě rozdělen v barvách podle heroltových figur, nemůže ovšem být pochyby, proto jsou tyto štíty oblíbené. Jde-li však o znamení obecné, je povinností kreslíře udělat je význačně. Jeho úkol mu ovšem usnadní tvůrce znaku, jestliže při vši snaze o nutnou odlišnost nevybere vzácné a neznámé znamení. O tom bude řeč při zásadách heraldického vkusu. Avšak nyní upozorníme na staré znaky, kde sice najdete takřka všechno – zejména ve znacích nižších rodin, tím spíše měšťanů – ale přece jen shledáte určitou zásobu stále se vracejících námětů – těch, o nichž byla řeč ve druhé stati, a několika méně obecných. Hlavně velké rody dobře věděly, že je výhodnější známé znamení odlišit barvou a t. p., než rýsovat neznámý

je lze
poznat

předmět. Přesvědčete se na znacích starých českých pánů. Růže, orlice, hvězda, lvice, sviní hlava – známá znamení. Jsou, pravda, i méně častá mezi nimi: hrábě, hřeben, lekna. Ale i těm dovedli staří dát význačný tvar. Aby toho bylo dosaženo, musíte znamení stylizovat (což každý neumí; proto studujte staré vzory), musíte si uvědomit jeho význačný tvar, jeho hlavní součástky, a ty v kresbě zveličít. Uvědomte si, jak šíp, neznatelný, tenký předmět s malou špičkou, byl změněn v daleko viditelnou střelu (obr. 14.) zveličením svých podstatných částí, železa a peří! Podle této zásady kreslete: zveličujte směle zvířatům drápy, spáry, jazyky, rohy, rostlinám květy a listy – avšak držte se, opakujte, starých vzorů, které tyto zásady nejlépe sledují a jejichž tvary jsou obecně známé. I na způsobu stylizace totiž záleží. Lze, připustíme, klusajícího lva nakreslit stejně ozdobně a viditelně (takový je na štítu jednoho řeckého bohatýra na váze), ale poněvadž naše heraldické oko je zvyklé na lva ve skoku, musíme lva tak kreslit, abychom jej poznali.

je lze
pamatovat

Znak se musí pamatovat. To je smysl zásady, která stanoví: co nelze blasonovat, není znakem. Neboť je jasno, že znamení plní svůj účel tehdy, kdy je mohu nejen sám podržet v mysli, nýbrž také druhému sdělit. Sdělit je mohu pravidelně jen slovy. Erb tedy můžeme vždy slovy úplně popsat čili blasonovat, a tudíž cokoli nelze blasonovat, to k této podstatě znaku nepatří. Tato zásada souvisí s předešlými. Nezná-li heraldika barevných odstínů, je to jednak pro viditelnost, jednak pro snazší blasonování. (Každý voják mi potvrdí, jak těžko se rozeznávaly ty různé červeně rakouských výložek.) A podobně, užívá-li heraldika jen známých předmětů, případně i ve známé heraldické stylizaci, slouží to nejen k rozeznání okem, nýbrž i k tomu, abych znamení mohl podle pouhého popisu poznat, ba i nakreslit. Vždyť shledáte i u heraldických nestvůr, že jsou sestaveny ze známých tvarů, takže je lze neznalému popsat. (Gryf: do pasu orlice s ušima, od pasu lev.) Výjimku tvoří jen několik (v Čechách neznámých) nestvůr, které jsou

známé jen odborníkovi; než i ty lze popisem, byť delším, objasnit. Totéž platí i o heroltských kusech. To jsou vše jednoduchá znamení, která se snadno pamatují, a kromě známých figur žádné rozdělení štítu není přípustné. Je pravda, že je třeba určité znalosti, máte-li nakreslit spojení několika heroltských figur nebo figuru něčím pozměněnou, jako se nejdřív musíte naučit názvosloví, abyste blasonu vůbec rozuměl. Ale tomu se naučíte snadno, a pak několika slovy umíte stručně vyjádřit i složitou kresbu. Jakpak by laik popsal obraz 37? Heraldik řekne prostě: černobílý štenyř osmi kusů, přese vše liliový kříž střídavých barev – a má kresbu před očima, a pamatuje si tento blason snadno. Než i bez odborných výrazů lze konečně tento erb popsat, jenže obširněji. A tak je tomu u všech dobrých znaků. Odborné názvosloví jen usnadňuje blason a paměť. Dodejme, že i způsob mluvících znaků, to jest znaků, jejichž znamení více méně udává pánovo jméno, nebo naopak jmenování hradů podle znaků, znamenitě přispívá k paměti.

Tyto tři zásady: zřetelnost, význačnost a věrnost blasonu jsou hlavními zásadami heraldické kresby a tudíž i zásadami vzniku nových znaků. Po nich teprve následují jako odvozeniny *správnost a vzhlednost*. Správnost nás učí při kreslení známého erbu prakticky uplatnit tři hlavní zásady: učí nás přesně podle blasonu užítí známých tvarů viditelným způsobem, při sestavování nového znaku nám vysvětluje, které podle dějin a rozumu mají být jeho součástí a jaké je jejich pořadí. Vzhlednost nás učí držet se při kresbě jednoho slohu, v jeho duchu stylizovat tvary, rozložit je za plného využití prostoru, naplnit jimi celistvý obrys: vede nás při výběru barevných odstínů, řekne nám, v kterém slohu a do jaké míry smím nebo mám užít stínování, aby nerušilo, nýbrž podpořilo viditelnost. Řekněme hned, že čím méně podstatná je část znaku, čím méně význačný její tvar, tím více smím *ceteris paribus* stínovat: více plášť než helm, více přikryvadla než štít, a více štít sám než jeho figury. Vzhlednost nového znaku záleží v tom, aby

znak je
správný

vzhledný

z několika správných možností byla vybrána ta, jež nejvíce lahodí oku určitou souměrností barev a tvarů, poměrem prostorů a obrazů.

rozvrh
další práce

Než uplatnění těchto zásad věnujeme zvláštní hlavu; chtěli jsme je pouze vyslovit na počátku díla. Především II. hlavu o vzniku znaků, probereme ve světle zásad v následujících hlavách III.–IV. jejich části, a pak se vrátíme, poznavše vývoj předpisů, k rozvinutí vkusu. Hlava VI. nám ukáže zásady vkusu při spojení znaků již hotových, hlava VII. při tvoření nových, aniž kdy budeme s to oddělit pravidla vkusu od zákonů správnosti. Neboť heraldika, jak jsme řekli, je věda i umění: i věda i umění však je ovládáno svou funkcí, zákony logického vývoje, který jsme se pokusili v této úvodní hlavě načrtnouti.

II/ PŘÁVO NA ZNAK

1. UDĚLENÍ PŘÁVA

Z předešlé hlavy jsme se dozvěděli, kterak znaky původně byly svými držiteli samostatně přijímány, ale hned také vyššími nižším udílány. Tento způsob se brzy rozšířil tak, že se udělení znaků stalo výsadou panovnickou. Prvním dokladem v Čechách je známý list, kterým císař Karel IV. r. 1360 udělil Dětrichovi z Portic znak páva, který na krále a na korunu království českého právem spadl vymřením pánů z Leuchtenberka. Zde je tedy ve znaku spatřováno královské léno, které po smrti podělených může panovník libovolně udělit. Pro vyhrazení práva na udílení znaků králi mělo zajisté význam i to, že právě koncem XIV. stol. došlo k upevnění stavů v Čechách.* Podobný vývoj ve stejné době byl ovšem i jinde. A tak v klasické době českých právníků (od husitských válek do Bílé hory) byl heraldický právní stav v Čechách takovýto. „Co se erbů dávání dotýče, ty JMKá dává komuž ráčí“ – rozuměj z lidí svobodných. Ale obdařený se ovšem nestal šlechticem, nýbrž toliko erbovníkem. Přijetí do stavu rytířského byla věc jiná, do samosprávy stavovského života spadající. Jiným rysem státu stavovského bylo přijímání za erbovního strýce. V Čechách sice nebylo jako v aristokratické republice polské, kde si rody přijímaly k erbů libovolně, nýbrž bylo třeba královského svolení, aby šlechtic

Udělení
erbu

* To jest: měšťan se již nestával vladykou nabytím statku, ani zeman pánem nabytím většího panství – jak bylo dříve, dokud i nabytí erbu bylo věcí faktického společenského postavení.

nastupuje
místo přijetí
k erbů

mohl ke svému erbů a titulu někoho přijmouti, přece však je to doklad stavovské moci, v západních zemích naprosto neznámý. Po Bílé hoře přestalo přijímání k erbů, přestalo také pouhé erbovnictví. Od té doby totiž lidé erbem nadaní, ale do stavu rytířského nepřijetí se počítali za zvláštní, nejnižší třídu šlechty. Konečně bylo za Františka Josefa I. prohlášeno, že jen šlechtic je znaku schopen. To ovšem žádné obecné nebo dějinné platnosti nemá, nýbrž, jak jsme viděli, znaku je schopen každý svobodný. Pobělohorští králové také – podle obyčeje říšského – přenášeli svou pravomoc erby udíletí na královské falckrabí; jejich činnost po r. 1804 ustala.

jeho
význam

Jestliže udělení erbu není povýšením do jiného stavu, jaký je jeho význam? Odpovídá funkci erbu jako odznaku. Udělení znamená svrchovanou mocí dané právo na tento znak. Tedy stát slibuje se postarat, aby nejen žádnému oprávněnému nositeli nebylo v užívání znaku bráněno, nýbrž aby ho také neužíval žádný neoprávněný. Neoprávněný uživatel zajisté uráží nejen oprávněného, nýbrž také stát, který má vyhrazen nápad po vyměření oprávněných; a konečně veřejnost, která má zájem na správném užívání odznaku, jenž může být právě významný.

jeho rozsah

Z povahy věci vyplývá, že toto oprávnění může vrchnost poskytnout jen pro rozsah své výsosti, tj. jen pro území svého státu. Ačkoli se často setkáváme s názorem, že šlechtictví a znak jsou něčím s osobou nerozlučně dědičností spojeným, nemůžeme jej sdílet. Je pravda: udělil-li oprávněný představitel státu nějaké právo dědičně, nemůže jeho nástupce bez porušení práva a daného slova, tím tedy své cti, je odejmout a zrušit. Ale právo jednoho státu neváže stát druhý. Což je i z praxe zřejmo. Vystěhoval-li se totiž ruský baron do Anglie, nejen že se naturalisací nestane anglickým baronem, nýbrž ani jeho ruský titul (který ovšem dále musel být respektován zemí, která jej udělila) mu nebude anglickými úřady přiznáván bez zvláštního královského svolení. Jinak i jeho znak bude mu

chráněn teprve po zanesení do anglického heroltského seznamu. K tomu pak přistupuje další okolnost. Panovník při takovéto konfirmaci nebo nostrifikaci cizího znaku je vázán stejným ohledem jako při udělení nového: ohledem na znaky jeho státem již udělené.* To znamená: kdyby se do Anglie přistěhoval hrabě Thun, erbu kosmého zlatého pruhu v modrém štítě, mohl by rod Scrope, téhož erbu, dávno tam kvetoucí, žádati, aby svůj erb přistěhovalec nějak odlišil, např. tím, že by ho nikdy neužíval bez ostatních polí svého erbu. Pro ilustraci případu dodáme, že stejný je erb Bezvěrovských v Čechách, Bironů ve Francii, Szécsenů v Uhrách.

Jinak zajisté znak, jsa dobrodiním, není vnučován. Zejména nikdo není povinen nositi vždy a všude** polepšení a rozmnožení, jichž se mu snad dostalo. Může totiž někdo ke znaku, který již má, dostati další znamení, a to podle zákonů té které země, hodnosti nebo dědictvím (o čem promluvíme v následujícím oddíle), anebo udělením vrchnosti. Tu rozeznáváme rozmnožení a polepšení. Při rozmnožení dostane znak již stávající (např. své matky nebo dobytého města) – při polepšení mu panovnická milost udílí znamení nové. To může být různé, o čemž později pojednáme. Ale největší ctí je, a za nejvyšší polepšení se pokládá, jestli koho panovník takřka přijme k vlastnímu erbu, dáváje mu svůj erb buď pozměněný nebo dokonce čistý. Takovémuto polepšení ovšem, užije-li se ho, patří čestné místo. Přes to lze užívat znaku i bez něho dál.

Shrnujeme: ačkoli znaky původně byly voleny libovolně, stali se brzy svrchovaní panovníci*** i v tomto oboru jedinými

rozmnožení
a polepšení
znaku
se nevnucuje

ani polepšení
panovnickým
erbem

* K tomu nutno dodati, že ani bezděčné nedbání toho ohledu panovníkem neruší práva staršího znaku.

** Jen, je-li povinen znak udat přesně, např. v rodokmenu (vývodu) k úřední potřebě.

*** A nejen tito. Na příklad některá knížata v římské říši znaky udílela – ale jen jako císařští dvorští falckrabí. V Anglii znaky udílejí heroliti z moci královské. O heroltech bude pojednáno v kap. IX.

„prameny cti“. I staré samorostlé znaky se nyní nosí na základě panovnických potvrzení, která ovšem starým rodům musela býti udělena. (O tom, jak starým zvykem se takovýto nárok zakládá, jsou ovšem ustanovení různá.)

2. NABYTÍ PRÁVA

V předešlém oddílu jsme se dozvěděli, jak právo na znak vzniká, nyní vylíčíme, jak ho jiní nabývají. Poněvadž je to privilegium, musí v pochybách toto právo býti vždy vykládáno úzce.

Právo na znak přísluší tomu, komu bylo uděleno. Může však být uděleno jedinci, právní osobě, hodnosti nebo rodu.

Znak patří
jedinci

Jedinci bývá znak pravidelně udělen jen, je-li to prelát občanského původu; výjimečně jiným, znaku potřebujícím osobám. Tak byl udělen, vlastně upraven zvláštní znak zensulé vévodkyně z Hohenbergu.

patří
právnícké
osobě

Ačkoli každá právnícká osoba počestného rázu je znaku schopna, nosí jej nejčastěji kraje, obce, cechy a kláštery. Aby jej ovšem měly, je ve skutečnosti třeba, aby jednak měly samostatný obor působnosti, jednak si svou svébytnost v průběhu dob uvědomovaly, neboť jinak znaku nepotřebují. Proto nemají znaků ani pouhá správní rozdělení novodobých států, ani vesnice, jejichž život býval skoro naprosto ovládnán vrchností, ani živnostenské organizace z nedávných dob,* ani sídla řádů centralizovaných (např. františkánů a jezuitů), nýbrž znaky mají uherská a anglická hrabství, mají je města a městyse, staré cechy a kláštery, vedené opaty a převory. Tyto znaky trvají, dokud trvá korporace, a užívají jich jménem korporace její povolání představitelé. Ale co s jejich vlastními odznaky? Nuže, představení cechů znaků nemají, a kdyby je měli, jsou jen

* Ale pro stavovské korporace nově někde vznikající musely už být vytvořeny aspoň odznaky. Funkce tvoří orgán!

dočasnými úředníky, tak jako představení krajů a měst. Tito všichni tedy nesmějí a nepotřebují osobní znak nějak trvale spojovat se znakem kolektiva. Ale opat, jsa trvalým představitel, jej spojuje, a tím opatský znak tvoří přechod ke znakům hodnosti.

Mezi těmi je mnoho znaků řádových. Ale o těch a o tom, které jich někdy užívají nejen úředníci, nýbrž i prostí členové řádů, promluvíme jinde. Jinými hodnostmi mohou být úřady duchovní nebo světské. Těch znaků tady užívají dotyční hodnostáři. Ale některé úřady jsou dědičné a z těch dokonce některé sdíleny celou rodinou. Tu tedy příslušný znak nosí podle případu hlava rodiny – např. kníže z Waldburgu má právo nositi v černém poli korunu Württemberskou jakožto dědičný hofmistr – anebo všichni členové. Tak nosí dva rudé meče v černobíle napříč děleném poli všechna hrabata z Pappenheimu, poněvadž všem příslušela hodnost říšských maršálků.

patří
hodnosti

Tím konečně přicházíme ke znakům rodovým. Těchto se nabývá dědičným původem. A ačkoli pojmově nic nebrání svrchované moci, aby dědičnost uděleného znaku neurčila libovolně, přece se v různých zemích vytvořila pravidla podle příslušných zásad. Tyto zásady odpovídají účelu znaku jakožto odlišujícího znamení panovníčím privilegiem chráněného. Je tedy třeba, aby znak nosili pouze členové rodu. Ale ve vymezení těchto je třeba na některé body upozorniti. V žádném případě (vyjmeme-li přijetí k erb, o němž výše, které se rovná novému nabytí) nemohou nosit znak nežli potomci nabyvatele. Má-li sourozence, ba má-li děti před nabytím znaku zplozené, nenabývají tyto znaku; rozuměj samočinně – neboť bývá pravidelně znak udílen takovým dětem (např. kněžně Else z Liechtensteinu) – ne ovšem např. bratřím znakem obdařeného biskupa. Původ, kterým znak přechází, musí dále býti manželský – a mám za to, že tu nutno chápati manželství známé udělitelům starých znaků – to jest nerozlučné, katolické. V našich zemích, kde, jak jsme řekli, znak je lénem koruny,

patří rodu

dědičnost je pravidelně omezena na potomstvo mužské. Kde však je širší, a tedy výhradně u rodů panovnických, tam se vztahuje toliko na dceru dědičku a pak zase na její mužské potomstvo. Opakem toho je způsob anglický, kde je znak dědičný do nekonečna, a to tak, že zůstane-li kterýkoli muž (třeba i po smrti) bez mužského potomstva, dědí všechny jeho dcery nebo (podle týchž zásad) jejich potomci. Takové, jak je známo, je i právo anglického trůnu a příslušného znaku, který proto najdete i v erbech prostých šlechticů.

znaky
zemské

Tím jsme došli ke znakům, které jsou zároveň, abych tak řekl, kolektivní, hodnostní a rodové: ke znakům zemským. Myslím tím ovšem jak znaky panství (pokud existují; je jich málo), tak knížectví a zemí, tak i států, neboť heraldika nezná rozdílů zásadních mezi různými državami. Původ takových znaků je ovšem rodový; nemluvíme zde totiž o znacích samosprávných teritoriálních celků organisovaných jako obce, které jsou znaky čistě kolektivními, nýbrž o zemských celcích, majících v čele nějaký rod. Tu tedy původní funkce znaku je vždy čistě rodová. Brzy však se stává také územní, takže nabyvatel území, rozuměj právoplatný nebo za takového se považující, nabude zároveň znaku. A zároveň se znak stává kolektivním, neboť je užíván také obcí obyvatel dotyčného území. Je totiž třeba říci, že takovýto zemský znak se vyvinul jen tam, kde území jevílo nějakou politickou svébytnost: byl tedy tento zjev nejhojnější v Svaté říši římské. Zato např. v Anglii, kde země zůstala vždy dosti jednotnou, neměla panství nikdy územních znaků. Mají však takové znaky, vzešlé z rodových: přivtělené země Wales a Man, královo vévodství Lancaster a některé državy v rozervaném Skotsku.

Za příklad nám slouží český lev. Potomci Václava I. po meči a pak po přeslici ho užívali jako znaku rodového. Jiří Poděbradský a Fridrich Falcký ho nosili jako znak hodnosti českého krále. A jako územního znaku království ho užívali čeští stavové a pak vlády po r. 1918.

Bytí takových územních znaků nám také vysvětlí, proč někdy je státní znak odlišný od znaku dynastie. Vlastně by se to v monarchii dědičné stávat nemělo: stát by měl užívat celého znaku panovníkova a jeho děti zas by měly nosit znamení všech rodů, jejichž představiteli se mohou dědičností stát. Jenže právě panovník může mít i území, kterých nenabyl po děděním nějakého rodu, nýbrž smlouvou – dědickou, kupní nebo mírovou – nebo lenním poměrem: a tu pak může, ale nemusí jejich znaky udělit i svým potomkům. Nucen je k tomu, aby jejich práva udržel, jen nabyli-li tak státu. Proto např. přišlo Benátsko do znaku arciknížat a pak po ztrátě země z něho zase zmizelo.

znaky
zemské
a dynastické

Zmínka o lenním poměru mne nutí, abych věc vysvětlil. Vladař, který má leníky, nosí znak svůj vlastní (resp. svého celého území) a udílí leníkům také zvláštní znaky. Spadne-li na něho léno uprázdněné, nenabývá tím nového právního postavení, ani když je neobsadí, nýbrž přímo spravuje, a tedy nenabývá ani nového znaku. Jen tehdy připojí znak léna ke svému, stal-li se právním nástupcem leníka. Příklady: na českého krále spadlo Opavsko. Jeho znak nenosil on, nýbrž stavové vévodství; když pak dostalo nového vévodu, dostal tento i znak. Naopak však Josef II., po matce český král, byl po otci vévodou Těšínským. Připojil tedy znak Těšínska ke královskému.

získávají se
právním ná-
stupnictvím

3.

ZÁNÍK PRÁVA

Když jsme tak vyložili, jak znaky vznikají, povíme také, jak zanikají. Není-li již těch, pro něž byl znak utvořen, tu se ovšem stává uprázdněným a vrchnost s ním může libovolně naložit. A pravidelně ho dává tomu, kdo (např. původem po matce) má k němu nějaký vztah (není však, jak z výkladu vyplývá, k tomu vázána).

znaky
zanikají
vyměněním

vzdáním Může se také stát, že se někdo znaku vzdá. To se stane prakticky, jen když obdrží nový, s nímž starý z nějaké příčiny není slučitelný. Příklady: Michna z Vacínova měl zděděný znak zajíce. Z milosti královské dostal znak nový. Přijav nový, v němž starý obsažen nebyl, vzdal se starého. Nebo panujícím knížetem monackým byl přijat jeho zeť ke znaku s tím, že vzdá se svého erbu rodného. Rozumí se také, že znaky zemské, jsouce jaksi znaky hodnostními, mizí s hodností, to jest s majetnictvím země – ač nebylo-li jinak stanoveno. Tak král saský, odstoupiv králi pruskému české léno Dolní Lužice, odstoupil mu také znak volka. Konečně se stane, že někdo, dostav novou vrchnost, odloží znak, který připomíná vztah ke staré. Tak město Kutná Hora odložilo polepšení rakouského štítku, když v zemi přestala vláda rakouského rodu.

zločinem Také může býti a bývá stanoveno, že se znak tratí určitými zločiny a tresty. V tom případě se ztráta vztahuje nejen na zločince, nýbrž i na jeho, později zrozené, potomky.

EDICE HISTORICA

Karel
Schwarzenberg
HERALDIKA

Grafická úprava Zdeněk Stejskal
Autorem fotografií ve druhé příloze
a na předsádkách je Radim Němeček
Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol s r. o.,
roku 2007 jako svou 761. publikaci
Odpovědný redaktor Filip Outrata
Vydání třetí, ve Vyšehradu druhé. Stran 216
Vytiskla tiskárna Ekon, Jihlava

Doporučená cena 348 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7021-827-3